

Partizaan Winter

Giacomo Verri

Vertaald uit het Italiaans door
Lilian Lotichius
met medewerking van Linda Pennings

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoud

De dag voor kerst	9
Eén december	16
Twee december	23
De nacht van twee op drie december	29
Vier december	39
Vijf december	51
Zes december	62
Zeven december	74
De onbevleete ontvangenis	78
Negen december	86
Tien december	91
Elf december, volle maan	98
Twaalf december	103
De kortste dag	107
Veertien december	117
Vijftien december	124
Zestien december	138
Zeventien december	145
Achttien december	148
Negentien december	159
Twintig december	169
Eenentwintig december	183
Winter	203
Drieëntwintig december	227
De dag voor kerst	232
Woorden achteraf	245

De dag voor kerst

Hij ging naar buiten.

Op de ochtend van de vierentwintigste december negentienhonderddrieënveertig waren de gedachten van Italo Trabucco net zo talrijk als de straatstenen van de Via Monte Rosa, de straat die afloopt naar de grote kerk, waar de karrensporen donkere strepen trekken tussen de keitjes, die bij elkaar op honderd paddenruggen lijken.

Gedachten borrelden op als belletjes in een tomatensaus; ze verschenen en verdwenen in het opdringerige zinloze gebubbel, blub blub, de gezichten van Pietro en van Osella, de kerststal, de Monte Fenera, de naakte wintertakken, pater Beest, de mannen van het Comité, de brug, de rivier, de Sant'Antonio, Leonardo en zijn bergen, de leerlingen; zijn gedachten richtten zich nergens speciaal op: de schoten in Varallo, het executiepeloton, het Winterhuis, de geur van de vijgenboom, de luitenant met het fletse jasje, de loodgrijze wolken, strepen in bleke sneeuw en vleesroze sneeuw na de dood, Jezus, Maria, zwartkam, het blauwe pak, het Tagliamento-legioen, Amilcare, Caterina, de ogen van zijn vrienden, de achtergelaten lichamen.

Terwijl in de keuken de droge warmte van de kachel zich diep in de wol had genesteld, wroette de wind nu, buiten, in zijn kleren, de temperatuur deed de hersens van de mensen stollen en maakte ze hard, zoals bij vloeistof. Italo koos met zijn voeten de glibberige keitjes, de glazen lucht dreef hem voort naar het plein

en zijn tred was als die van een dronkenman die weet waar hij naartoe moet, maar zwalkend als in een droomtoestand. Boven zijn hoofd werd de hemel bijeengehouden door wolken met uiteengewaaierde slierten gelijk het speeksel van God. Hij zou kunnen stilstaan en zich de ogen kunnen uitwrijven. Hij zou kunnen zeggen dat hij er niets meer van begreep, maar dat was niet waar.

Hij begreep heel veel: dat hij op weg was gegaan om de lichamen van de doden te zien die in een rij waren gelegd langs de muur van de Sant'Antoniokerk. Hij begreep dat het koud was, een kou die zowel zijn handen pijnigde als hem met zijn verdovende werking suste. Hij begreep, ten slotte, dat hij er na deze doden nog was en vroeg zich af of hij nog in staat was om dat geheel tot zich door te laten dringen.

Zelfs in de zomer gunde de enorme binnenplaats, omsloten door hoge muren, de zon zijn glorie niet. De blik van wie er voor de eerste keer binnenkwam, viel meteen op de zachte vijgenboom die in het midden stond. De zonnestralen waren er voor hem. Daaromheen bloeiden schuchtere struikjes forsythia, dorstend naar licht, bleekblauwe hortensia's en rozen. De stelen van de hortensia's zagen er in de winter uit als lichte droge sprietjes. Langs de ommuring groeide het vlezige mos dat Italo gebruikte voor de kerststal. Links van de grote deur, achteraan, was de bergruimte voor gereedschap en aan de andere kant het kippenhok. Achter het web van vijgentakken werd de klamme omarming van de bepleisterde muren zichtbaar: het Winterhuis was groot en oud, koud en geduldig, zoals huizen die verhalen langs zien gaan zonder een spier te vertrekken. De romp in de vorm van een hoefijzer spreidde zijn vleugels kloosterachtig rondom de tuin, die tussen de middag pochte op een paar draden licht.

Daar woonde de broer van Italo, Amilcare, met zijn vrouw Caterina. Zij leefden er al meer dan vijftig jaar en in die jaren was het huis (dat er misschien honderd telde) nooit van aanblik veran-

derd: geen meubelstuk was ooit van zijn plaats gekomen, geen glas ooit in scherven gevallen. In de tuin, grint en aangestampte aarde: het een krijste onder de zware schoenen en het andere zoog met zijn vocht de voeten vast en omklemde die in een ijskoude greep.

Toch hield Italo Trabucco, een gepensioneerd leraar Italiaans, van het huis en hield hij van de vlijmscherpe winter, opwindend en verdovend tegelijk, die voor hem de uiterlijke verschijning was van een bevrijdende beteugeling van de geest, die alles reduceerde, tot de essentie terugbracht, en soms contouren van een waarheid liet zien.

Een paar passen vanaf de tuinpoort en dan de hoofdstraat, precies op de helft waar het karrenspoor even ver reikt naar de kerk als naar het einde van het dorp. In het hoofd van Italo, verward door de dronkenmakende overgang, zo plotseling van de warmte naar de kou, een stroom van opsommingen: die van de leerlingen van vorig jaar, en het jaar daarvoor, de titels van de bundels van Pascoli met de zachte omslagen van Zanichelli, de chronologie van de werken van Manzoni en het rijtje stadstaten van de Lombardische Liga.

Elke gedachte moest beginnen met een gegeven, dat zich weer verbindt met een ander, en met weer een ander. En met nog een. En nog een. Een lijst van voorwerpen, namen en dan beelden en gedachten. Maar allereerst de lijst: opsommen had voor hem de functie van de warme wikkeldoek, van het mooie wiegeliedje om in te slapen. Hij begreep dat hij bang was voor zijn gedachten en onder enkele verborg hij voor zichzelf andere kwetsuren die hij tot dan toe buiten zijn bewustzijn had weten te houden.

In zijn neus brandde de ijzeren lucht, een balsem steeg naar zijn voorhoofd, en hij begreep hoe groot de afstand nog was, welke kloof hem scheidde van het leven zoals hij het wilde leven. *Myrica*, *Primi poemetti*, *Castelvecchio*, de *Conviviali*: bij het voedsel voor de geest, die het opsommen hem verschaftte, voegde zich de

stem van een klok die luidde ter nagedachtenis aan de doden. Hij zou die dag nog vaker klinken.

Eerst voelde hij zijn hart zinken en zijn benen week worden als kronkelige regenwormen of als doorgekookte slierten *tajarin*. Vervolgens glimlachte hij erom want in wezen klonken de klokslagen als een ongevoelig gebeier, scherp en hardnekkig eentonig. De trilling van het geluid van de klok verdween en de weerklank ging ten onder in de zware lucht. Italo volgde toen een gedachtegang die voorbestemd was om scherper te worden en hij verloor de veiligheid van zijn opsomming.

Hij was bijna bij de grote kerk. De wind spuugde luchtvlagen in zijn gezicht die zijn ogen gevoelloos maakten. Hij bleef staan en probeerde elke gedachte uit te bannen: de wereld bleef hem, ondanks alles, bekoren en hij hield er juist dan van als hij er met zijn opsommingen een misleidende pantomime van maakte. Hij hield dus van het bedrog: was het bouwen van een kerststal tijdens deze dagen ook eigenlijk niet een illusie geweest, de enscenering van een valse microkosmos, een glazen bol, circulaire vorm en tijd, ieder jaar hetzelfde?

Maar dit jaar was er oorlog in huis. De theaters van Borgosesia en Varallo (vooral bezocht door vrouwen gehuld in synthetisch konijnenbont en verborgen onder grote dameshoeden) gingen door met hun komedies, in combinatie met dit kwaadaardige virus. Op de wegen waren Duitsers vierkant en zwart voorbijgeflitst en dan weer van het ene moment op het andere verdwenen: ze trokken de Alpen over, met het gemak waarmee de wapenstilstand van acht september zich zelfingenomen een weg had gebaad naar de gedachten van de mensen.

Wat werkelijk een stempel op de hele Valsesia had gedrukt was het Tagliamento-legioen: bijna vijfhonderd soldaten waren in de ochtend van eenentwintig december aangekomen met een moordlustige razernij die alleen in de diepste duisternis bestaat.

Italo herinnerde zich de dag van de wapenstilstand als een gedruis van stemmen, dat zich in zijn bewustzijn vermengde met zijn persoonlijke herinneringen. Al dat onverwachte vertrekken en aankomen deed hem denken aan zijn eigen terugkeer. Eind augustus was hij met de bus vanuit Vercelli naar het hoger gelegen Borgosesia gereden. Hij had eerst alles in grote dozen gestopt: boeken, een paar kleren en wat spulletjes. Hij had het huis aan de Via Galileo Ferraris afgesloten, denkend aan de stilte die er in de kamers zou heersen. Voor het eerst keerde hij nu terug naar Valsesia als iemand die er voor onbepaalde tijd zou blijven.

Aan dit alles dacht hij terwijl hij voortliep in de omhelzing van zijn jas. Over de bestrating had zich een glibberig vlies gevormd, waarop de laatste droge blaadjes waren blijven kleven; de oude muren, zwart uitgeslagen boven en onder de balkons, verspreidden hun vochtige adem. In de verte troonde de kerkklok plomp en onnozel boven alles uit. De straat maakte een onmerkbaar bocht, die naar het kerkplein voerde, en door de lange smalle schacht blies snijdend de wind: hij stelde zich een duistere klank van oorlog en van religie voor, en het scheen hem toe dat de zon de muren van de huizen nooit had kunnen beroeren, zodat hij aan niets anders meer kon denken dan aan de waterige fundamente van de klokkentoren.

Er was altijd een reden geweest om terug te keren naar Valsesia: soms was het voor een kortstondig genoeg, andere keren was het uit noodzaak. Nu ging het erom te blijven, zich vast te grijpen aan een plek, terwijl de storm van de oorlog woedde en deze zijn tentakels uitstreckte naar deze nauwe vallei vol ontheemden.

Van de busreis was hem nog maar één beeld bijgebleven: na Gattinara, richting de Cave, de bedding van de Sesia die zich ongebreideld verbreedt en waarvan het weinige water, als het niet geregend heeft, als gewurgd tussen de stenen blijft hangen. In de dampige hitte van augustus, had hij vanuit het raampje, overgoten door

licht, de poort van Valsesia gezien, aan de linkerkant getekend door de resten van het oude kasteel van Vintebbio in gesprek met de Monte Fenera aan de andere kant, wiens machtige schouders bij Grignasco tot steeds lagere heuvelrondingen uitzakken: daar hoopte hij zijn wieg terug te vinden.

Aanvankelijk was het ieder jaar zijn vakantiebestemming geweest, waar hij met nakijkwerk heenging in de zomer of met kerst, maar nu had hij het verlangen gevoeld om er naar terug te keren als naar een achtergelaten nest. Zittend in de bus werd hij beheerst door de gedachte dat hij een afgedankte handschoen aan zou trekken, een even afstotelijke als gemakkelijke handschoen, overtuigd dat hij weer zou passen zoals vroeger. Hij trof hem verkeukt aan: het leer was verstijfd en gesneden voor andere handen.

Met deze verwarde gewaarwordingen had hij de herfst en de winter doorgebracht, en in het nest was een nieuwe warmte ontstaan, het dorp was geleidelijk aan weer vertrouwd geworden alleen met andere gewoontes dan voorheen.

Voorbij de kerk, als je er rechtsom langsging, ontsloot zich, als een hoorn of als een omgekeerde trechter, het marktplein en verscheen beneden aan het eind het oratorium van de Sant'Antonio. Dit was loodrecht ten opzichte van de grote kerk geplaatst, de apsis lag met haar hoofdje naar het noorden en met haar voeten naar het zuiden; in de ochtend verwarmde de zon de rechterzijde en liet de westelijke muur in een diepe schaduw.

Waar nu de Sant'Antonio verrijst, was ooit het graf van de man die als eerste de hollenbeer uit de grot van de Monte Fenera had gedood. Er lagen velden omheen; later hadden deze velden zich als een ceintuur om het middel gesloten, werd er een altaar opgericht en, vervolgens, het eerste oratorium.

En hier was het afgrijselijkste toneel in de toch al zo verstoorde geestestoestand van Italo: een duistere rechthoek tussen de korsten pleisterkalk van een kerk. Van hier waren net tien dode licha-

men weggehaald, die door het Tagliamento-legioen waren achtergelaten. Achtenveertig uur lang hadden ze op het fijne grind van bevroren kiezelstenen gelegen, als gevolg van het aanraakverbod dat hen dwong op die plek te blijven liggen. Ze hadden hier twee dagen gelegen, ook toen de zon hen bescheen: een stukje van hun gezicht of hun schouder of hun rug. Ze hadden daar eindeloos lang gelegen.

Een december

Borgosesia was in die december maand één grote ijzige vlakte, een ware piste voor de bultige buitenbanden van Umberto's fiets. Elke middag na school sprong hij in het zadel en raasde hij over de straatstenen. Hij reed recht op de zuilengalerij af en sloeg links af, recht in het hart van de van ingewanden ontdane stad; ofwel wat resten waren, overgebleven na de sloop van de gebouwen, banken en kerkers die ooit een scheidslijn hadden gevormd tussen het Piazza Sant'Antonio en het Piazza Vittorio Emanuele II. Umberto was opgegroeid met dit door Erebos opengereten dorps hart. Tien jaar geleden waren ze begonnen met het neerhalen van de eerste huizenblokken en als laatste moest het oude gemeentehuis het ontgelden. Nu klopte het hart zwak, alsof een hand de ingewanden uit het centrum van de oude binnenstad had gerukt en alleen de laatste stuiptrekkingen nog waren te zien.

Nieuwsgierig minderde hij daar vaart en in zijn verbeelding zag hij voor zich dat de hele wereld er zo geheimzinnig en guur uitzag als deze verminkte muren. Het leek alsof de huizen die het overleefd hadden rechtstreeks uit de onderwereld waren opgerezen. Daaruit zou zo een van die mannen uit de bergen tevoorschijn kunnen komen, die mannen met baarden tot aan hun voeten en met een vloeistof in hun aderen die even licht is als de hollen waar ze intrekken donker zijn.

Umberto hoorde de volwassenen wel eens over hen praten. Een van hen, die ze commandant Cino noemden, had hij wel eens

gezien, maar dat was in de zomer geweest en hij had er toen heel normaal uitgezien. Maar we weten dat het gemoed van de mens in de winter aan veranderingen onderhevig is en dat deze dan alleen tegenover het leven staat.

Hij bedacht dat, als er ijs op de bergen lag, zoals nu op de bakstenen van de huizen, deze mannen warme schoenen, wanten en dikke jassen nodig hadden. Al voortsnellend op zijn fiets dacht hij aan dit alles, terwijl de vrieslucht trillende tranen uit zijn ogen perste.

Tegen het vallen van de avond sloeg hij de Via Nazionale in en reed door tot aan het Driekoningen hotel aan het Piazza Cavour. Als het dan nog niet al te donker was, trakteerde hij zichzelf op een verfrissend fietstochtje, naar het station of langs de Viale Vittorio Veneto om de rivier te zien, en dan weer terug tot aan de galerij: daar was de grote open ruimte die in de zomer vaak als voetbalveld werd gebruikt en nu een groot bevroren meer was geworden waarover, vanuit een hoek, het kleine oratorium van Sant'Antonio de wacht hield. Het verhaal deed de ronde dat deze heilige af en toe in hoogst eigen persoon naar buiten kwam om zich te beklagen over de herrie van de kinderen.

Toen hij door het hijgen taai en bitter slijm in zijn mond kreeg, zette hij zijn fiets tegen de galerij en klom op de stenen rand om de hele historische situatie nog eens te overdenken. Daar trof hij Gabriele aan met zijn vuurrode wangen, zijn brede gezicht, zijn hazentanden en zijn massieve en kleffe haardos. Hij droeg een gevoerde jas en nogal pluizige kousen die, ook nu in de winter, op zijn knieën open spleetjes vertoonden die op oogjes leken.

'Moest je niet naar huis?' begon Gabriele, een vraag die klonk als een streng oordeel. Met Umberto verschilde hij zowel van leeftijd als van ideeën.

'Heeft je vader het je verteld van Quarona?'

'Wat?' vroeg hij met een licht geopende mond.

'Weet je het niet?'